

Sivas

– Mustafa ESER · 18 Ağustos 2025

SİVAS

Şehrin ne zaman ve kimler tarafından kurulduğu tam olarak bilinmemektedir. Ancak ilk yerleşme yerinin bugünkü Dört Eylül Parkı olan koni biçimindeki tepelik olduğu belirtilir. Burası 30 m. yükseklikte olup tesbit edilen ilk yerleşme Hititler dönemine kadar iner. İlkçağ'da "kral yolu" buradan geçiyordu. Ardından Romalılar aynı güzergâhı kullandılar. Burası sadece ticaret değil askerî bir yol durumundaydı. Bizanslılar da bu yolu kullanıma açık tutmuşlardır.

Emevîler ve Abbâsîler zamanında gerçekleştirilen bazı Anadolu seferlerinde Sivas müslümanlar tarafından ele geçirildiyse de buradaki hâkimiyetleri kalıcı olmadı.

Malazgirt zaferinin ardından da Emîr Dânişmend şehri ele geçirdi. Şehrin fetih tarihi tartışmalıdır. Bazı araştırmalarda 1076-1077'de bölgenin tamamının alındığı, Sivas'ın ise 1080'de fethedildiği belirtilir. Sivas, bundan sonra Anadolu Selçuklu Hükümdarı II. Kılıçarslan tarafından Konya ile birlikte başşehir yapıncaya kadar Dânişmendliler'in yönetiminde kaldı.

1243 Köseadağ bozgunu ile Baycu Noyan tarafından ele geçirilen Sivas üç gün süreyle yağmalandı. Bu tarihten itibaren tamamen İlhanlı nüfuzu altına giren Sivas siyasî sıkıntılara rağmen imar hareketleriyle fizikî açıdan gelişme gösterdiği gibi ekonomik yönden de zenginleşti. Şehrin simgesi olarak bilinen medreseler bu dönemin eseridir. Ancak şehrin günümüze kadar gelebilen en eski yapısı şu ana kadar bazı araştırmacıların Dânişmendli eseri olarak niteledikleri Ulucami'dir. Hikmet Denizli tarafından yayımlanan yapım ve onarım kitâbelerinde ulucaminin 1197 yılında Kutbüddin Melik Şah'ın emriyle yapıldığı ve 1210'da ise tamir ettirildiği belirtilmektedir.

Diğer önemli bir Selçuklu eseri 1217'de I. İzzeddin Keykâvus'un yaptırdığı dârüşşifâdır. Döneminde tıp fakültesi olarak faaliyet gösteren eser Osmanlı hâkimiyetinde medreseye çevrildi. Burûciye, Çifte Minare, Dördüncü Medrese ve Gökmedrese (Sâhibiye) 1271 yılında yaptırdı. Bunların dışında İlhanlılar devrinde şehirde çok sayıda medresenin var olduğuna dair kayıtlar da mevcuttur. Bilhassa Gökmedrese vakfiyesinde dokuz ayrı medrese isminin yer alması, İlhanlılar zamanında Sivas şehrinin kültürel zenginliği hakkında önemli ipuçları verir.

Bu yüzyılda Sivas'ı ziyaret eden İbn Battûta, Sivas şehrini Anadolu'nun İlhanlı hâkimiyetindeki en büyük şehirlerden biri olarak tasvir eder. Şehir ve şehirdeki iktisadî faaliyetlerin hâmisi olan ahîlerin gücü hakkında İbn Battûta'nın verdiği önemli bilgiler arşiv kaynaklarınca da teyit edilmektedir. Ayrıca Sivas şehri, Osmanlı döneminde de Anadolu şehirleri içerisinde beş ahî zâviyesine sahip nâdir merkezlerden biriydi.

Ulucaminin kapasitesi esas alınarak yapılan bir hesaplamada XII. yüzyılda şehirde 10.000-15.000 dolayında Türk'ün yaşadığı ve bir o kadar da gayri müslim (Ermeni, Rum, yahudi) nüfusun bulunduğu tahmin edilmektedir. Nisan 1280 tarihini taşıyan Gökmedrese vakfiyesinden anlaşıldığına göre XIII. yüzyılda burada en az on iki mahalle bulunuyordu. Şehir Türkler'in eline geçtikten sonra âdeti yeni

baştan imar edildi. Meydan Camii'nin bulunduğu alanda medrese topluluğu, eski hamam, Gökmedrese, Ulucami, Behram Paşa Han ve Hamamı merkezî yeri oluşturuyordu. Yukarı Kale'nin kuzeyindeki İçkale ise sarayı ve bazı yerleşme yerlerini içine alıyordu. Aşağı İçkale dârüşşifâ, Çifte Minareli Medrese, Mahmud Paşa Camii bölgesindeydi.

Selçuklu ve İlhanlı döneminde bölgenin önemli şehirlerinden biri olan Sivas, Osmanlı hâkimiyetinde mahalle ve nüfus açısından gelişme gösterdi. Şehrin bu durumuyla ilgili en eski ve ayrıntılı bilgi Fâtih Sultan Mehmed döneminde yapılan tahrirde yer alır.

Sivas âbideler bakımından çok zengin bir şehir olup Osmanlılar'a ve öncesine ait çok sayıda eser hâlâ şehrin tarihî dokusunu aksettirir. Bu eserlerle ilgili olmak üzere Selçuklu ve Osmanlı döneminde tesis edilen, şehir merkezine ait 340 civarında vakıf ismi tesbit edilmiştir. Cami, mescid, medrese, zâviye, mektep, han, hamam, çeşme gibi eserlerle ilgili kurulan vakıfların zenginlik açısından en büyükleri Selçuklu ve İlhanlı devrinde kurulmuş olanlardır.

Sivas şehriyle ilgili kaynaklarda bazıları Selçuklular zamanına ait olmak üzere çoğunluğu Osmanlı döneminde yapılmış bulunan 130'a yakın cami-mescid ismine rastlanmıştır. Bunlardan ulucami (1197), Hoca İmam Camii (XV. yüzyıl), Ali Baba Camii (953/1546), Hasan Paşa (Meydan Camii-1564), Kale Camii (988/1580), Ali Ağa Camii (1589) vb. günümüze aynen ya da tamir ettirilerek gelmiştir. Sivas zâviyeler bakımından da zengin bir şehir olup Osmanlı devrine ve öncesine ait otuza yakın zâviye ismine rastlanır. Bunlar içerisinde Dârürârâha (1320), Şeyh Çoban (1323), Abdülvehhâb Gazi (1326), Şeyh Erzurum (XIV. yüzyıl), Ahî Emîr Ahmed (1332) ve Osmanlı döneminde kurulan Sarı Şeyh (1420), Ali Baba (953/1546-47), Şeyh Şemseddin (1596) zâviyeleri ve mevlevîhâne şehrin iskânında ve İslâmlaşmasında önemli fonksiyonlar icra eden zâviyelerdir. Osmanlı döneminde kurulan sekiz mahallenin bu zâviyelerin isimlerini alması, hatta günümüzde bile bazılarının adıyla anılan mahallelerin bulunması zâviye-mahalle ilişkisini göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Ali Baba ve Abdülvehhâb Gazi mahalleleri ile Mevlânâ Caddesi bu ilişkinin zamanımıza ulaşan örneklerindedir.

Sivas şehrinin fizikî görüntüsünü tamamlayan bir başka eser grubu ise kaynaklarda ismine rastlanan 100 civarındaki çeşmedir. En meşhurları Kepenek, Bayram Paşa ve Mihrivefa olup hâlâ şehrin çeşitli yerlerinde varlıklarını sürdürmektedir. Yine şehirde Osmanlı döneminde yaptırılan hamamlardan faaliyetlerini devam ettirenler vardır. Bunlardan XVI. yüzyıla tarihlenen Meydan Hamamı, Kurşunlu Hamamı ve Eski Paşa Hamamı (Hasan Paşa Hamamı) en önemlileridir. Haftada dört gün divan toplanan Beylerbeyi Sarayı'nın da bulunduğu Kal'a-i Atîk'te medreseler, hamam ve camiler vardı.

Selçuklu ve İlhanlı dönemindeki iktisadî seviyeye ulaşılmasa da XVI. Yüzyıldan itibaren şehre yeni ticarî mekânların yapılmasıyla kısmen bir canlanma kaynaklara yansımıştır. Bedesten, Uzunçarşı ve Mahkeme Çarşısı'nın merkez olduğu Sivas çarşıları çok sayıda ticarî yapının bulunduğu bir kompleksten meydana gelmişti. Osmanlı hâkimiyeti boyunca bedesten çevresinde toplam kırk çarşı, yedi pazar, on dört han, çok sayıda boyahane, iki debbâğhâne ve yarıya yakını vakıf olmak üzere 1000 civarında dükkân belirlenmiştir. Evliya Çelebi'nin vermiş olduğu 1000 dükkân ve on sekiz han sayısı arşiv kaynaklarınca bir anlamda doğrulanmaktadır.

Osmanlı döneminde şehirde bulunan dört medreseye ilâveten faaliyette olan otuz dört adet sıbyan mektebi ve bilhassa XIX. yüzyılın ikinci yarısında faaliyete geçen kız ve erkek rüşdiyeleriyle askerî

rüşdiyeler, dârü'l-muallimîn, sanayi mektebi ve 1892'de açılan idâdî eğitim açısından önemli yer tutar. Ayrıca çok sayıda gayri müslim sıbyan mektebi ve rüşdiyesi de vardı. Nûman Efendi, Ziyâ Bey ve Şeyh Şemseddin'in kütüphaneleri bu kültürel yapıyı tamamlayan unsurlardandı.

Diyanet İşleri Başkanlığı'na ait 2007 yılı istatistiklerine göre Sivas'ta il ve ilçe merkezlerinde 319, kasabalarda 52 ve köylerde 928 olmak üzere toplam 1299 cami bulunmaktadır. İl merkezindeki cami sayısı 176'dır.

Camiler

Ulucami, müzedeki kitâbesine göre II. İzzeddin Kılıcarıslan'ın oğlu Sivas Emîri Kutbüddin Melik Şah'ın zamanında Kızırların b. İbrâhim tarafından (1197) yılında yaptırılmıştır.

Kale Camii. Sultan III. Murad zamanında 988'de (1580) Sivas Valisi Mahmud Paşa tarafından yaptırılmıştır.

Meydan Camii. Dikilitaş semtinde 1564 yılında Kanûnî Sultan Süleyman'ın vezirlerinden Koca Hasan Paşa tarafından yaptırılmıştır.

Ali Ağa Camii. Sivas Valisi Behram Paşa'nın oğlu Mustafa Bey tarafından 998 (1590) yılında yaptırılmıştır.

Ali Baba Camii. XVI. yüzyılın ortalarında Vezir Rüstem Paşa'nın hocası Ali Baba tarafından yaptırılmıştır. Şehirde yer ve özelliklerini büyük ölçüde kaybetmiş olan camilerden İmaret Camii esasında 1320 sonra zamanla gelişen bir külliye bünyesinde yer alıyordu. Zincirli Minare 1742, Örtmeli (XVIII. yüzyıl), Hoca İmam ve Pulur (Billûr) camileri (XIX. yüzyıl), Korkmazoğlu 1833, Abadan Camii de 1905 tarihli yapılardır. Yiğitler 1794, Hacı Zâhid, Mehmed Paşa 1802, Kabalı 1803, Uzun Hacıoğlu 1807, Büyük Kazancılar 1812, Said Paşa 1820-21 tarihli eserler olup kitâbeleri minarelerinde yer almıştır. Ayrıca, Ganem (Tarhan) Camii yakın zamanda yenilenmiş olmasına rağmen sıkı tuğla süslemeli spiral yivli minaresi ile dikkat çekici bir yapıdır.

Medreseler

Dârüşşifâ

Şifâiye Medresesi. Sultan I. İzzeddin Keykâvus tarafından 1217 yılında yaptırılmış olup 61,90 × 46,80 m. boyutlarındadır. Güney eyvanı türbe haline getirilmiş ve I. İzzeddin Keykâvus buraya defnedilmiştir. 1220 tarihli vakfiyesi günümüze kadar gelmiştir.

Gökmedrese.

Selçuklu Sultanı III. Gıyâseddin Keyhusrev'in veziri Sâhib Ata Fahreddin Ali tarafından 1271-72

yaptırılmıştır.

Burûciye Medresesi.

Muzaffer b. Hibetullah el-Burûcirdî tarafından 1271-72 yılında yaptırılmıştır.

Çifte Minareli Medrese

Vezir Şemseddin Cüveynî'nin 1271-72 yılında yaptırdığı bu medrese âbidevî cephesi ve itinalı taş işçiliğiyle dikkat çeker.

Türbe ve Kümbetler

Şahna Kümbeti

Kitâbesinden Hüseyin b. Ca'fer'e ait olduğu anlaşılan 1231 tarihli bu kümbet kare planlı kripta üzerinde sekizgen gövdelidir. İçten kubbeli, dıştan piramidal çatılıdır. XIX. yüzyılın sonlarına kadar ayakta kalan kümbetin çeşitli süsleme ve kitâbe parçaları Gökmedrese'dedir.

Abdülvehhâb Gazi Türbesi

Şehrin yaklaşık 1 km. doğusunda Akkaya tepesi üzerinde caminin içindedir. Kemâleddin b. Râhat'ın 1321 tarihli vakfiyesinden türbenin civarında bir mezarlığın teşekkül ettiği anlaşılmaktadır.

Ahî Emîr Ahmed Kümbeti

1333 tarihli eser kesme taştan sekizgen olarak yapılmış olup konik çatılıdır.

Şeyh Hasan Bey Türbesi (Güçük Minare)

Eretna Devleti'nin kurucusu Alâeddin Eretna tarafından 1347 yılında genç yaşta ölen büyük oğlu Şeyh Hasan Bey adına yaptırılmıştır.

Şeyh Hüseyin Râî Türbesi

Kareye yakın bir planda olan yapının kubbesi dıştan sekizgen bir kasnakla çevrilmiş olup üzeri oluklu kiremitle kaplıdır. İçeride ahşap iki sanduka bulunmaktadır. Türbe önünde bulunan çeşmenin kitâbesi 1323 tarihli olup türbenin de ilk defa bu sırada yapıldığını düşündürmektedir. .

Şemseddin Sivâsî Türbesi

Meydan Camii'nin avlusunda caminin kuzeybatı yönündedir. 1600 yılında inşa edilmiştir.

Akbaş Baba Türbesi

Temel duvarları kesme, beden duvarları moloz taştan kare plana sahip yapıyı XIII. yüzyıla tarihlendirmek mümkündür. Harap bir durumda olan türbenin içinde beş sanduka mevcuttur.

Şeyh Erzurûmî Türbesi

Kareye yakın plana sahip yapı muhtemelen XIV. yüzyıl eseridir.

Kadı Burhâneddin Türbesi

1381-1398 yılları arasında Sivas'ta kendi adına devlet kuran Kadı Burhâneddin Ahmed'in türbesi 1966'da yeni baştan yapılmışsa da mimari hiçbir özelliği yoktur.

Hanlar

Behram Paşa Hanı

Sivas Valisi Sağır Behram Paşa tarafından 1576 yılında yaptırılmıştır. Revaklı açık avlulu ve iki katlıdır. Doğusundaki giriş üzerinde pencerelerin yanında iki aslan figürü bulunur. Girişin tam karşısının alt katı ahır olarak kullanılmıştır.

Taşhan

XIX. yüzyılda inşa edilen han dikdörtgen planlı olup iki kattır. Kuzey ve doğu yönünde caddeye bakan dükkânlar bulunur.

Subaşı Hanı ve Bedesteni

XVI. yüzyıl eseridir. Dört kare kesitli ayakları birbirine bağlanan sivri kemerli çapraz tonozla örtülüdür. Güney tarafında dükkânlar vardır. Sivas Valisi Lala Sinan Paşa'nın (ö.1525) vakfıdır.

Hamamlar

Meydan Hamamı

Meydan Camii vakıflarından olan hamam XVI. yüzyıl eseridir. Sıcaklık ve soğukluğun üzeri kubbe ile örtülüdür. Dört eyvan şeması gösterir.

Kurşunlu Hamam

Sivas Valisi Sağır Behram Paşa tarafından 1576'da çifte hamam olarak yaptırılmıştır. Soğukluk büyük kubbelerle örtülüdür.

Kale Camii Hamamı

Vezer Mahmud Paşa tarafından 988 (1580) yılında yaptırılmıştır. Sıcaklık dört eyvan şeması gösterir. Yıkılmış olan hamamın temel duvarları 1 m. yüksekliğindedir. ÖMER DEMİREL N. BURHAN BİLGET Eretnaogulları Beyliği, onların kadısı ve veziri olan Kadı Burhaneddin Ahmed tarafından yıkılmış, yerine kendisi Sivas'ta "sultan" unvanıyla tahta çıkmıştır. (1380-98) Ailesi ünlü kadılar yetiştirmiştir. Arapça, Farsça, özellikle de 1393-94 tarihli büyük Divan'ı ile Türkçe'de büyük bir şair olan Kadı Burhaneddin, daha çok Oğuz lehçesinin Azeri şivesini kullanmıştır. Dulkadıroğlu Suli Bey'in kızıyla evli olan Burhaneddin'in duygusal şiirlerinin yanı sıra, dini konularda birçok eseri vardır. İksirü's-saadat fî esrar li-ibadat adlı eseri 1395, usul-ı fıkıhla ilgili Tercihü't tavzih adlı eseri ise Şaban Mayıs 1397 tarihlidir. İslâm dünyasında, Hanefî mezhebinin yüksek fakihleri arasında yer almaktadır. Din ve edebiyat dışında

coğrafya, matematik ve astronomi ile de ilgilenmiştir. Zamanının en önemli eserlerinden biri, Anadolu tarihi açısından çok önemli olan ve kendi dönemini de ayrıntılı olarak anlatan Aziz Esterebadi'nin Bezm-ü Rezmi'dir (İçki Meclisi ve Savaş). Kadı Burhaneddin'in Turhal'da İmaret, Zile'de Medrese, Kayseri'de yapım yöneticiliğini alâ yed ünlü Şeyh Müeyyed'in üstlendiği 1390 tarihli Şeyh Müeyyed Çeşmesi, Tokat-Amasya çevresinde önemli askeri noktalarda kaleler yaptırdığı bilinmektedir. Oğlu Alâeddin Ali Bey adına İbn Bevvab tarafından Tuhfe-i Alâiyye adlı Arapça'nın Farsça açıklandığı bir eser yazılmıştır. Aynur Durukan Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/10 2014